

Yerelden Evrensele: Kemal Tahir

From the Local to the Universal: Kemal Tahir

Fatma KAHRAMANOĞLU^a

^aDr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye. E-posta: fatmaer@nku.edu.tr

ÖZ 1945-1989 yıllarını kapsayan Soğuk Savaş döneminde komünist hareketlere yönelik baskılar nedeniyle, Türkiye'deki entelektüel muhalifler Fransa'ya sürgün dalgasını başlatır. 1949 yılında "İleri Jön Türkler Birliği" Paris'te kurulur ve bu dönemden itibaren Fransız yayıncıları Türk edebiyatıyla daha yakından ilgilenir. Özellikle Paris'teki sürgün entelektüellerinin ve Les Éditeurs Français Réunis, Gallimard ve Plon gibi ulusötesi yayın ağlarının etkisiyle Türk edebiyatının Fransızca serüveni başlar. Türk edebiyatının Fransızcaya çevrilmesi ve Fransa'da dolaşıma girmesi bakımından ulusötesi dayanışma ağları başat rol oynar. Bu süreçteki çeviri faaliyetleri dilsel bir aktarımın ötesinde "aracı" aktörler, yayınevleri ve eleştirmenlerin dahil olduğu çok katmanlı bir ağ üzerinden gerçekleştirilir. Dolayısıyla Türk edebiyatının uluslararası dolaşımda meşruiyet kazanmasında, salt bir dil aktarımıyla değil Nâzım Hikmet ve Louis Aragon arasındaki siyasi ittifaktan doğan dostluk ile Güzin Dino ve Münevver Andaç gibi araçların stratejik ve özgün çevirileri önemli rol oynar. Bu çalışmada, Gisèle Sapiro'nun ulusötesi dolaşım perspektifinden hareketle, Türk edebiyatının Fransa'daki varlık mücadelesinin bir örneği olarak Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu*'nun Fransızcaya çeviri süreci yer aldı.

Anahtar Kelimeler

dünya edebiyatı • çeviri
sosyolojisi • yazınsal araçlar •
Kemal Tahir • toplumsal
gerçekçilik

ABSTRACT During the Cold War, which spanned from 1945-1989, intellectual dissidents in Türkiye initiated a wave of exile to France due to the crackdown on communist movements. In 1949, the Union of Progressive Young Turks was founded in Paris, after which French publishers started taking a closer interest in Turkish literature. The journey of Turkish literature into the French language especially began with the impact of exiled intellectuals in Paris and transnational publishing networks such as Les Éditeurs Français Réunis, Gallimard, and Plon. Transnational solidarity networks played a pivotal role in Turkish literature being translated into French and circulated in France. Turkish literature gained legitimacy in international circulation not merely as a matter of linguistic translation; the friendship that arose from the political alliance between Nâzım Hikmet and Louis Aragon played a significant role, alongside the strategic and original translations undertaken by such intermediaries as Güzin Dino and Münevver Andaç. This study draws upon Gisèle Sapiro's perspective of transnational circulation with the aim of examining the struggle for Turkish literature's recognition in France, which is interwoven with political alliances. Our study will examine the function of translation as a tool of legitimacy, focusing on Turkish writers' acceptance into the French literary field following the correspondence between Nâzım Hikmet and Louis Aragon. The focal point of our study will be the process of how Kemal Tahir's *The Hunchback of the Village* was translated into French.

Keywords

world literature • sociology of
translation • literary agents •
Kemal Tahir • social realism

EXTENDED ABSTRACT

Turkish literature transcended national borders to become integrated with legitimacy into the France-centered transnational literary sphere. This study explores the vital role translation, literary diplomacy, political alliances, and cultural intermediaries played in constructing this legitimacy. To better understand the global circulation of literature, this paper first devotes considerable space to the historical development and theoretical framework of the concept of *Weltliteratur* [world literature]. Johann Wolfgang von Goethe first introduced this concept into literary theory in 1827 during conversations with his assistant Johann Peter Eckermann, heralding the dawn of a universal literary era that has transcended the boundaries of national literatures and declaring it to be the common heritage of humanity. Goethe expressed his belief in this ideal, stating, "The term 'national literature' no longer means much; our age is the age of world literature." (Eckermann, 2007, p. 219). The concept of world literature was a pure intellectual ideal for Goethe, with Friedrich Engels and Karl Marx (1848) later addressing this concept in *The Communist Manifesto* as the reflection upon intellectual production of the universalization of material production, which was a consequence of the capitalist order. By the end of the 20th century, however, Pascale Casanova's (1999) *The World Republic of Letters* drew attention to the hierarchical structure of literature by declaring Paris to be the capital and center of approval of this literary kingdom. According to Casanova, the most fundamental way for writers from

the periphery to enter the literary canon is through translation. While Franco Moretti (2000, p. 55) has defined the literary system as a "one and unequal" structure, David Damrosch (2003) views world literature not as a fixed list of Western classics but as an elliptical form of fragmentation in which works circulate and are reinterpreted beyond their original cultures through translation. Sociologist Gisèle Sapiro (2024), however, has argued this process of transmission to not merely be a matter of language, pointing out the multi-layered intermediaries comprised of translators, publishers, festival organizers, and critics to be the key actors in literary circulation.

Following this theoretical framework, the study focuses on France during the Cold War (1945-1989), examining the transnational networks established in Paris by exiled Turkish communist intellectuals. The establishment of the Union of Progressive Young Turks in Paris during this period, alongside the growing interest of French publishing houses such as Les Éditions Françaises Réunies, Gallimard, and Plon in Turkish writers, created a new sphere of legitimacy. The most striking figures in this network were the Turk poet Nâzım Hikmet and the French writer and publisher Louis Aragon, who were bound together by deep political solidarity and friendship. Aragon's support for Hikmet and his friends served as a veritable shield for the visibility of Turkish writers in France. For example, Nâzım Hikmet himself sent a letter of support to Aragon to help the writer Suat Derviş, who was facing

serious financial difficulties in Paris and had been excluded from intellectual circles. Thanks to the dedicated efforts of key academic translators such as Güzin Dino and Münevver Andaç during the same period, Yaşar Kemal's (1961-1987) *Memed, My Hawk* series and Mahmut Makal's (1963) *A Village in Anatolia* were translated into French, with both authors' works causing a great stir in France, thereby securing a lasting place in world literature.

The case study on which this paper focuses in detail involves the journey of the translation, publication and reception of Kemal Tahir's (1958) novel *Köyün Kamburu* [*The Hunchback of the Village/Le tors du village*]. The novel depicts feudalism in the countryside, corruption within religious institutions and the system of local chieftainship through the lens of Çalık Kerim, an exceptional and cunning character. Although Kemal Tahir vehemently objected to the literary distinction between village and city novelists, arguing that villages and cities are organically intertwined in Turkish society, the work's international reception unfolded in accordance with its own unique dynamics. The novel's arrival in France began with Münevver Andaç, the former wife of Nâzım Hikmet, translating the text into French. Münevver Andaç was an idealistic and highly skilled translator who, due to the persecution she had faced, fled Turkey illegally with the help of Joyce Lussu, settled in Warsaw, and managed to survive under difficult conditions. Nâzım Hikmet personally intervened to have the translation published

in France, writing letters to Louis Aragon to highlight just how realistic and talented a novelist Kemal Tahir was and asking Aragon to take on the publication of this book. As a result of Münevver Andaç's efforts and the political-literary lobby formed by intermediaries, the novel was first serialized in the journal *Les Lettres Françaises* and subsequently published as a book in 1958 with a cover designed by the artist Abidin Dino.

Valérie Gay's (2008) more recent study has positioned Kemal Tahir as a multifaceted scholar and author who weaved his intellectual knowledge of sociology, history, and economics into his fiction. According to Gay, Tahir focused on analyzing society through its historical roots, rejecting Western-style novels and drawing on a wide range of reading material stretching from Aşık Paşazade to Paul Wittek and Halil İnalcık, and made literature a fundamental mission for historically enlightening Turkish readers.

This scholarly assessment centered on Kemal Tahir's (1958) novel *The Hunchback of the Village*, which had been introduced to France through the efforts of Nâzım Hikmet and his circle, consequently demonstrates the extent to which a literary work's place in world literature depended not only on the author's genius but also on how village fiction was perceived within the target culture, as well as on the power of literary diplomacy and the talent of dedicated intermediaries such as Münevver Andaç.

Yerelden Evrensele: Kemal Tahir

Dünya edebiyatı sadece ulusal sınırları aşan yapıtların bütünü olarak değil, Gisèle Sapiro'nun (2024) kavramsallaştırdığı üzere çok boyutlu ve merkez-çevre odaklı bir "ulusötesi edebi alan" (fr. champ littéraire transnational) olarak tanımlanmaktadır. Bu alan içerisinde bir yapıtın "dünya edebiyatı" kapsamında ele alınabilmesi için o yapıtın yazınsal niteliğinin yanı sıra elde ettiği simgesel sermaye de (fr. capital symbolique) oldukça önemlidir. Bir yapıtın küresel ölçekte meşruiyet kazanmasında en temel faktör çeviridir. Çeviri, periferideki bir yapıtının "dünya edebiyat cumhuriyeti"ne (fr. république mondiale des Lettres) geçişini sağlayan en temel araçtır.

Türk edebiyatının Fransız edebi alanında meşruiyet kazanma süreci, bu kuramsal çerçeveyi somutlaştıran kapsamlı bir külliyat sunar. Özellikle Soğuk Savaş dönemi Paris, Türk komünist yazarlar için sadece bir sürgün yeri değil aynı zamanda edebiyat alanında uluslararası meşruiyetin kazanıldığı bir merkezdir. Bu süreçteki çeviri faaliyetleri dilsel bir aktarımın ötesinde "aracı" aktörler, yayınevleri ve eleştirmenlerin dahil olduğu çok katmanlı bir ağ üzerinden gerçekleştirilir. Şair Nâzım Hikmet'in Fransız şair Louis Aragon ile yakın dostluğu, Güzin Dino ve Münevver Andaç gibi entelektüellerin yaptığı çeviriler Türk edebiyatının Fransız edebi alanına girişini ve "dünya edebiyat cumhuriyeti" (fr. république mondiale des Lettres) Fransa'da meşruiyet kazanmasını sağlar. Bununla birlikte, Türk edebiyatının bu uluslararası dolaşımında bazı yazarlar ve romanlar, dünya edebiyat merkezi Paris'te oldukça ilgi uyandırmıştır. Bu bağlamda Kemal Tahir, toplumsal gerçekliğe getirdiği özgün yorumla Türk edebiyatının Fransızca çeviri süreçlerini anlamlandırabilmek için simgesel bir yazar olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada, siyasi ittifaklarla örülü Türk edebiyatının Fransa'daki varlık mücadelesinin bir örneği olarak Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu*'nun Fransızcaya çeviri süreci incelenecektir.

Dünya Edebiyatı

İlk destanlardan günümüze kadar gelen yazınsal yapıtlar insanlığın ortak mirasıdır. Bu nedenle de yazınsal yapıtların uluslararası dolaşımı edebiyat araştırmalarında oldukça önemli bir alan olarak karşımıza çıkar. Dünya edebiyatı kavramı, farklı kültürlerde ve dillerde üretilen metinlerin ulusal sınırları aşarak küreselleşmesi anlamına gelir. Yazınsal alandaki bu küreselleşme, büyük ölçüde çeviri aracılığıyla gerçekleşir.

Dünya Edebiyatı (Weltliteratur) kavramını ilk olarak Johann Wolfgang von Goethe, asistanı ve dostu Johann Peter Eckermann ile 31 Ocak 1827 tarihinde yaptığı görüşmede ortaya atar. 19. yüzyılda ulusal edebiyatın artık anlamsızlaştığı düşüncesinden hareketle Goethe dünya edebiyatı döneminin yaklaştığını öngörür:

Gittikçe daha net görüyorum, [...] şiir aslında insanlığın ortak malı, her yerde ve her zaman binlercesi, yüzlerce insan tarafından ortaya koyulur. Birisi bu işi diğerinden daha iyi yapıyor ya da diğerinden daha fazla gündemde kalıyor, hepsi bu. [...] Ama elbette biz Almanlar, içinde bulunduğumuz çevrede olayı dar bir açıdan görmezsek, öyle kolay kolay ukalaca bir kibre kapılmayız. Bu nedenle yabancı ulusların neler yaptığını incelemekten hoşlanırım, herkese de bunu yapmasını öneririm. Şimdilerde ulusal edebiyat sözü pek fazla bir şey ifade etmiyor, çağımız dünya edebiyatı çağı, bu çağı hızlandırmak için de herkes kendine düşeni yapmalı (Eckermann, 2007, s. 219).

Goethe'nin sözlü olarak dile getirdiği bu kavram 1835 yılında yayımlanan *Yaşamının Son Yıllarında Goethe ile Konuşmalar* başlıklı yapıtında Johann Peter Eckermann tarafından yazılı olarak kayda alınır. Bu da dünya edebiyatı kavramının geniş kitlelerce benimsenmesine yol açar.

Goethe'nin dünya edebiyatı kavramını ilk kez kullanmasından yaklaşık yirmi yıl sonra Karl Marx ile Friedrich Engels *Komünist Manifesto*'da aynı kavramı kullanır: “Eski yerel ve ulusal yalıtımın ve kendine-yeterliğin yerini, ulusların çok yönlü karşılıklı-ilişkileri, evrensel karşılıklı-bağımlılığı alıyor. Ve maddi üretimde olan, zihinsel üretimde de oluyor. [...] Ulusal tek yanlılık ve darkafalılık giderek olanaksızlaşıyor ve sayısız ulusal ve yerel yazınlardan ortaya bir dünya yazını çıkıyor.” (Marx ve Engels, 2011, s. 121). Goethe'nin ulusların birbirini yakından tanınması ve önyargıların sonlanması beklentisiyle ortaya attığı bu kavramı Marx ve Engels modern çağda küresel ilişkilerin bir sonucu olarak ele alır. Kısacası, dünya edebiyatı kavramı Goethe için “entelektüel bir ideal” iken Marx ve Engels için kapitalist düzenin bir sonucudur.

20. yüzyılın sonları dünya edebiyatı için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Djelal Kadir, Pascale Casanova, Franco Moretti, David Damrosch ve Gisèle Sapiro gibi çok sayıda kuramcı, edebiyat eleştirmeni ve akademisyen dünya edebiyatı kavramının çerçevesini belirlemeye yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir. Burada sözü edilen araştırmacıların çalışmalarından söz etmek yerinde olacaktır. 1991 ile 1996 yılları arasında Djelal Kadir editörlüğünü üstlendiği *World Literature Today* adlı dergide, siyasi olarak değişim dönüşüm yaşayan bölgelerin edebi üretimleri üzerine ve postkolonyal edebiyat konusunda yapılan çalışmalara yer verir. Fransız edebiyat eleştirmeni Pascale Casanova'nın 1999 yılında yayımlanan *Dünya Edebiyat Cumhuriyeti* adlı yapıtı Fransa'da dünya edebiyatı alanına duyulan ilgiyi yeniden canlandırır. Pascale Casanova'nın bir edebiyat krallığı olarak ilan ettiği Paris “dünya edebiyat cumhuriyeti”nin merkezidir (Casanova, 2010, s. 43). Casanova, dünya edebiyatının hiyerarşik yapısından söz ederken edebiyattaki tahakküm biçimlerine örnekler verir:

Paris'teki makamların eserleri takdis etmekteki etkililiği, eleştirmenlerin verdiği kararların gücü, kendileri de merkeze takdis edilmiş yazarların imzasını taşıyan önsözlerin ya da çevirilerin kanonlaştırıcı etkisi (Gide Mısırlı Taha Hüseyin'e önsöz yazmış ve Tagore'ü çevirmiş, Marguerite Yourcenar Japon Ykuio Mishima'nın kitaplarını Fransa'ya tanışmıştır), kimi koleksiyonların itibarı, önemli çevirmenlerin oynadığı kilit rol, edebiyatta hakimiyetin birkaç örneğidir (s. 132).

Casanova bu ifadeyle, Paris'in bir onay merkezi olmasını, merkez tarafından takdis edilmiş yazarların etkisini ve çevirinin bu alandaki önemini vurgular. Casanova, çeviriyi "edebiyat dünyasında yazarların edebiliğini kutsayan çok önemli bir mekanizma" (s. 150) olarak değerlendirir. Annales okulu tarihçisi Fernand Braudel'in kapitalist dünya ekonomisini açıklamak için kullandığı "dünya ekonomisi" kavramını edebiyat alanına uyarlayan Pascal Casanova'ya göre, çağdaş dünya edebiyatı başta Paris olmak üzere Londra, New York, Roma, Barselona, Frankfurt gibi belirli merkezlerin himayesindedir (2010, s. 182) ve söz konusu merkezlerin dışında kalan yazarların yapıtları dünya edebiyatı kapsamına girebilmesi için başat yol çeviridir (s. 150).

Modern Avrupa edebiyatı uzmanı Franco Moretti, sosyolog Immanuel Wallerstein'in *Dünya-Sistemleri Analizi*'nin belkemiğini oluşturan "tek ama eşitsiz" terimini dünya edebi sistemini tanımlamak için kullanır. Bu uyarlamayı yaparken de Goethe ve Marx'ın "Weltliteratur" (Dünya Edebiyatı) düşünüyü gözden geçirir (Moretti, 2000, s. 54). Franco Moretti, dünya edebiyatının tek bir piyasası olduğundan ve merkezi dildeki yazınsal türün ya da üretimin ortaya çıkar çıkmaz tüm dünyaya yayıldığından söz eder. Dünya edebi sistemi her ne kadar bir bütün olsa da herkesin eşit olması söz konusu değildir. Bu büttünde Anglo-Amerikan ve Fransız romanı gibi merkezi edebiyatlar "yasa koyucu" ve "biçim ihracatçısı" işlevi görürken, "merkez dışı"nda kalan çevre edebiyatlar bu biçimleri ithal edip kendi yerel romanlarına uyarlama görevini üstlenirler.

"Tek ve eşitsiz" dünya edebi sisteminin bütününe ortaya çıkarabilmek için de devasa veri setlerine dayalı yenilikçi "uzaktan okuma" (distant reading) yöntemiyle araştırılması gerektiğini ileri sürer (Moretti, 2000, s. 56-57). Tek bir ülkede bile sayısız roman yazıldığını ve dünya edebiyatını kavrayabilmek için daha fazla roman okumanın yeterli olmayacağı düşüncesindedir: "Dünya edebiyatı bir nesne değil, bir problemdir; yeni bir eleştirel yöntem talep eden bir problem. Ve hiç kimse sadece daha fazla metin okuyarak bir yöntem bulmamıştır" (Moretti, 2000, s. 55). Moretti, araştırmacıların tekil yapıtlar yerine geniş örüntüler üzerinden yaptıkları analizlerinden ve uzun yıllar süren sentezlerinden yola çıkılarak bir dünya edebiyatı haritası ortaya koyulabileceğini vurgular.

Moretti'nin karşıtı bir yaklaşımla, David Damrosch geleneksel "yakın okuma" (close reading) yöntemini dünya edebiyatı araştırmaları için yetkin bulur. Kuramsal olarak dünya edebiyatının tanımına katkı sağlayan araştırmacıların başında gelen David Damrosch *Dünya Edebiyatı Nedir?* adlı yapıtında geniş bir yelpazede vaka araştırması yaparak dünya edebiyatının çağdaş kapsamını ve amaçlarını detaylı bir şekilde ele alır. David Damrosch dünya edebiyatının genel çizgilerini şu şekilde özetler:

1. Dünya edebiyatı, ulusal edebiyatların eliptik bir kırılımıdır.
2. Dünya edebiyatı, çeviriden fayda sağlayan yazılı eserlerdir.
3. Dünya edebiyatı belirli bir metin kanonu değil, bir okuma biçimidir: Kendi yer ve zamanımızın ötesindeki bir dünya ile kurduğumuz bir çeşit kopuk bağlılıktır (Damrosch, 2013, s. 289–290).

Genel eğilimin aksine, Damrosch dünya edebiyatını Geleneksel Batı Klasiklerinden oluşan sabit bir yapıtlar listesi olarak değerlendirmez. Damrosch’a göre, bir yapıtı dünya edebiyatı olarak değerlendirebilmek için, söz konusu yapıtın kaynak kültürün dışında (çeviri veya kaynak diliyle) alıcı kültürde de dolaşıma girmesi gerekir. Ayrıca bir yapıtın dünya edebiyatı olarak değerlendirilmesi sabit değildir; yapıtlar kimi zaman dünya edebiyatı listesine girebilir, kimi zaman da bu listeden çıkabilir. Damrosch’ın söylediğine bakılırsa, dünya edebiyatı yapıtların ulusaldan uluslararası boyuta geçtiği, çeviri veya kaynak diliyle dolaşıma girerek yeniden yorumlandığı dinamik bir süreçtir. David Damrosch, bir yapıtın dünya edebiyatı kapsamında değerlendirilebilmesi için “aslı kültürünün ötesindeki bir edebî sistemin içerisinde bilfiil” (Damrosch, 2013, s. 5) dolaşıma girmesi gerektiğini ileri sürer. Bu yazınsal dolaşımın en önemli araçlarından biri olarak da çeviriyi görür.

David Damrosch’un bu yaklaşımına benzer bir tutumla, Pascal Casanova “merkezin dışındaki” bütün yazarların uluslararası dolaşıma girebilmesi için çevirinin gerekli olduğunu savunur (Casanova, 2010, s. 150); bununla birlikte yazarların izlediği stratejilere yönelir. Bourdieu’nün öğrencisi olan Gisèle Sapiro ise bir yazarın uluslararası edebiyat alanında kendilerine yer edinme sürecinde “aracıların” (fr. intermédiaires) rolüne odaklanır.

Gisèle Sapiro: Çeviri ve Uluslararası Dolaşım

Pascale Casanova’nın referans niteliğindeki *Dünya Edebiyat Cumhuriyeti* (1999) adlı yapıtından yirmi beş yıl sonra, Fransız sosyolog Gisèle Sapiro *Qu’est-ce qu’un auteur mondial ? Le champ littéraire transnational* (*Dünya Yazarı Nedir? Ulusötesi Edebiyat Alanı*, 2024) adlı çalışmasını yayımlar. Gisèle Sapiro’nun bu çalışması Pascal Casanova’nın yapıtının tamamlayıcısı niteliğindedir. Casanova ve Sapiro dünya edebiyatını açıklayabilmek Bourdieu’nün alan kuramına başvurur. Bunu yaparken, Casanova yazarlara odaklanırken Sapiro bu sürecin bir sonraki aşaması çeviriye yönelir. Gisèle Sapiro, Pierre Bourdieu’nün alan kuramından (fr. théorie des champs) ve Pascale Casanova’nın *Dünya Edebiyat Cumhuriyeti* adlı yapıtında ileri sürdüğü düşüncelerinden yola çıkarak *Qu’est-ce qu’un auteur mondial ? Le champ littéraire transnational* adlı yapıtının kuramsal çerçevesini oluşturur.

Söz konusu çalışmasında, Sapiro yazınsal bir yapıtın uluslararası dolaşıma girmesini etkileyen koşulları ele alır. Hangi yapıtın çevrileceğine karar verme aşamasında çevirmenler, yayıncılar, akademisyenler, eleştirmenler ve editörler gibi “aracıların” önemli bir rol oynadığı üzerinde durur: “Odak noktasını aracılık sürecine yerleştirmek, gerçek bir dünya edebiyatı sosyolojisi inşa etmek için [Casanova’nın yaklaşımına] vazgeçilmez bir tamamlayıcı unsur teşkil eder.” (Sapiro, 2024, s. 19).

Sapiro, çeviriyi sadece dilsel bir aktarım olarak değil, aynı zamanda belirli aktörler ve kurumlar tarafından yönlendirilen uluslararası bir dolaşım sistemi olarak irdeler. Çevirmenler, yayınevleri, editörler, akademik kurumlar, festival organizatörleri veya edebiyat jürileri hangi yapıtın çevrileceği ve uluslararası dolaşıma gireceğini belirleyen başlıca aktörler olarak karşımıza çıkar.

Türk Edebiyatının Fransa Yolculuğu ve Aracılık Aktörleri

Paris, Soğuk Savaş döneminde sürgündeki Türk entelektüellerinin sığınağı olmuştur. Ayrıca Paris’te bulunan Les Éditions Françaises Réunis, Gallimard ve Plon gibi yayınevleri Türk edebiyatının Fransızcaya çevrilip “dünya edebiyat cumhuriyeti”nde (Casanova, 2010, s. 43) yer edinmesinde önemli bir rol oynar.

Fransız Komünist Partisi’ne üye olan şair, yazar Louis Aragon ve Türkiye Komünist Partisi’ne üye olan şair Nâzım Hikmet, Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Fransa arasında yazınsal bir dayanışma ağı kurarlar. Nâzım Hikmet’in hapishanede açlık grevi yaptığı dönemde, “İleri Jön Türkler Birliği” girişimiyle, Paris’te Nâzım Hikmet’in serbest kalması için kurulan komiteye çok sayıda Fransız entelektüeli gibi Louis Aragon’da katılır. Böylelikle Louis Aragon ve Nâzım Hikmet arasında Nâzım Hikmet’in ölümüne kadar sürecek olan dostluk bağı kurulur. 1949-1981 yılları arasında yönettiği Fransız Komünist Partisi’nin resmi yayınevi olan Les Éditions Françaises Réunis’de (Bouju, 2005), Louis Aragon *Anthologie poétique* (1951) adıyla Nâzım Hikmet’in bir şiir kitabını yayımlar.

Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri Reşat Fuat Baraner’in eşi Suat Derviş Paris’te sürgündeyken, akademisyen ve çevirmen Güzin Dino ve eşi ressam Abidin Dino’nun öncülüğündeki entelektüel çevrenin dışında bırakılmıştır. Maddi ve manevi olarak zorlu bir dönem yaşayan Suat Derviş, Fransız Komünist Partisi’ne üye olmuştur (Cadeau, 2024, s. 320). Bu dönemde, Moskova’da sürgünde olan ilk aşkı Nâzım Hikmet’le sık sık mektuplaşırlar. Suat Derviş’in yaşadığı zorlukları biraz olsun hafifletebilmek amacıyla Nâzım Hikmet yakın dostu Louis Aragon’a 26 Mart 1955’te bir mektup yazar:

Sevgili Aragon, sana çok tanınan ve çok sevilen kadın romancılarımızdan biri olan Suat Derviş'i takdim ediyorum. Kendisi parti üyesidir; şu an hapiste olan Merkez Komite sekreterimizin eşidir. Şimdilik Paris'te kalmak zorunda; ona manevi ve maddi olarak yardım etmeni rica ediyorum. Öyküler, makaleler yazabilir, röportajlar yapabilir ve tüm bunlar Fransızca olacak. Yayımlanabilecek ve inanıyorum ki sizde büyük başarı kazanacak romanlar yazdı. Kısacası: Sana yalvarıyorum, yardım et ona ki Paris'te en azından iki üç ay emeğiyle yaşayabilsin. Elsa'yı, o mavi gözlerini öperim. Seni de yakında tekrar görme umuduyla kucaklıyorum. Şimdiden teşekkürler (Hikmet, 1955'ten akt. Cadeau, 2024, s. 320).

Bu mektubun etkisiyle, Suat Derviş'in *Zeyneb İçin* adıyla *Haber Gazetesi*'nde 1944-1945 yıllarında tefrika edilen romanı *Le Prisonnier d'Ankara* (*Ankara Mahpusu*) adıyla 1957 yılında Louis Aragon'un yönetimindeki Les Éditeurs Français Réunis'de yayımlanmıştır. Bu romanın Fransızca yayımlanmasındaki en önemli aktör Nâzım Hikmet'tir. Önsözü yazan Janine Bouissounouse'a göre, *Ankara Mahpusu* Türkçeden Fransızcaya çevrilen ilk romandır. Söz konusu romanı Suat Derviş'in ablası Hamiyet Hanım çevirmiştir. Türkiye'de ise, *Ankara Mahpusu* adıyla 1968 yılında May yayınları tarafından basılmıştır.

Le Monde gazetesinde 26 Ocak 1957 tarihinde Robert Coignet tarafından bir tanıtım yazısı yazılmıştır. Bu tanıtım yazısında, Robert Coignet romanı bir yandan yazınsal olarak değerlendirirken, bir yandan da dönemin sosyopolitik atmosferi içindeki yeriyi ele alır. Suat Derviş'in anlatısındaki sadeliği ve gerçekliğiyle Maksim Gorki'nin yazı stratejisine benzediğini ileri sürer (Coignet, 1957). Bu da Fransız entelektüellerinin Türk edebiyatını "toplumcu gerçekçilik" etiketiyle alımlama mekanizmasının temelini oluşturur.

Türk yazarların Fransa'da alımlanmasında temel bir halka olarak karşımıza çıkan Güzin Dino yaptığı çevirilerle Fransız entelektüel çevrede oldukça tanınan bir akademisyendir. Bu süreçte, Yaşar Kemal'in anlatısındaki epik derinliğinin küresel gücünü ilk fark edenlerden Güzin Dino, Yaşar Kemal'in Fransa'daki yayın dünyasındaki çevirmenlik ve elçilik görevini üstlenir. Böylelikle Yaşar Kemal'in 1955'te Türkiye'de yayımlanan *İnce Memed* adlı romanı, Güzin Dino tarafından *Memed le Mince* adıyla çevrilerek Gallimard yayınevi bünyesinde kurulan "Du monde entier" (Dünya Çapında) koleksiyonu içinde 1961 yılında yayımlanır. Bu da Yaşar Kemal'in yerelde tanınan bir yazar olmanın ötesine geçip dünya edebiyat kanonundaki yerini almasına yol açar (Piatier, 1978). Yaşar Kemal'in meşruiyet inşasında önemli olan bir diğer aktör Münevver Andaç'tır. Dörtlemenin diğer üçünü Münevver Andaç çevirir: *Memed le Faucon* (İnce Memed 2, 1969), *Le Retour de Memed* (İnce Memed 3, 1984) ve son olarak *Le Dernier Combat de Memed le Mince* (İnce Memed 4, 1987). Yaşar Kemal 1982 yılında Uluslararası Cino del Duca ödülüne layık görülür (Kabacalı, 1997, ss. 142-143). Yaşar Kemal'in aldığı bu ödül hem de yazarın yazınsal yetkinliğini hem de aracılık aktörlerinin ne kadar etkili olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Güzin Dino, Mahmut Makal'ın *Bizim Köy, Hayal ve Gerçek, Memleketin Sahipleri* ve *Kuru Sevda* adlı yapıtlarını tek bir ciltte toplayarak *Un village anatolien* adıyla Fransızca'ya çevirmiştir. Bu yapıt, Plon yayınevi bünyesinde kurulan “Terre Humaine” koleksiyonu içinde 1963 yılında yayımlanır. Güzin Dino yalnızca metni Fransızca'ya çevirmekle kalmayıp yapıtın sonunda Köy Enstitüleri, ağalık sistemi üzerine hazırladığı notlarla Fransız okuruna kapsamlı sosyolojik bir rehber sunar. 21 Aralık 1963 tarihli *Le Monde* gazetesinde, Mahmut Makal'ın Türk kırsalı üzerine derinlikli sosyolojik bir analiz yaptığı ileri sürülür (Rouleau, 1963).

Türk edebiyatının Fransa'daki meşruiyet (consécration) dalgası, Nâzım Hikmet ve Louis Aragon arasında kurulan ideolojik ağlar aracılığıyla başlar. “Aracılar” olarak önemli rol oynayan Güzin Dino ve Münevver Andaç da Türk edebiyatının Fransız edebi alanına girişini sağlar. Bu süreçte Nâzım'ın siyasi referansı ile Les Éditeurs Français Réunis kataloğunda yer alan Suat Derviş “direnişçi” olarak, Yaşar Kemal Güzin Dino ve Münevver Andaç'ın çevirileriyle dünya yazarı olarak, Mahmut Makal ise Güzin Dino'nun sosyolojik çerçevelemesiyle “özgün kırsal tanıklık” olarak alınılanmıştır. Burada, sözü edilen yazarlarla benzer süreçler yaşayan Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu* adlı romanın Fransızca'ya çeviri sürecine ve yazarın Fransa'da nasıl alınılanıldığına bakmak yerinde olacaktır.

Köyün Kamburu'nun Fransızca'ya Çevrilme Serüveni

Gisèle Sapiro çeviriyi uluslararası bir dolaşım sistemi olarak ele alır. Bu sistemde de çevirmenler, yayınevleri ve editörler gibi araçlar ön plandadır. *Köyün Kamburu'nun* Fransızca çevirisinde de araçlar etkin rol oynarlar. Bu süreçte en önemli aktör Münevver Andaç'tır. Nâzım Hikmet'in eski eşi ve kuzeni olan Münevver Andaç iki çocuğuyla birlikte, Joyce Lussu'nun yardımıyla yasadışı ve zorlu bir yolculukla 1961 yılında Ayvalık'tan Yunanistan'a geçer (Göksu ve Timms, 2023, s. 421–434). Münevver Andaç'ın bindiği tekne yolculuk sırasında bir kayaya çarpar ve Münevver Andaç yaralanır (Lussu, 1995, s. 68). Bu zorlu yolculuk sonrasında Münevver Andaç Nâzım Hikmet'in Vera'yla olan ilişkisini öğrenir ve kendine çocuklarıyla birlikte yeni bir yaşam kurmaya çabalar. Bu dönemde Nâzım Hikmet'in desteğiyle Varşova'da Türkoloji bölümünde bir süre okutmanlık yapar (Sertel ve ark., 1993, s. 70) ve 1968 yılında Paris'e geçer (Bayramoğlu ve Çalışlar, 1999, s. 12). Andaç, Fransa'da yaşadığı dönemde Türkçeden Fransızca'ya yaptığı çevirilerle adından oldukça söz ettirmektedir. Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk gibi çok sayıda Türk yazarın yapıtları Münevver Andaç tarafından Fransızca'ya çevrilir. Yaşar Kemal'in *İnce Memed'in Dönüşü* adlı romanını Fransızca'ya kazandıran Münevver Andaç bu çeviriyle 1987 yılında çeviri dalında oldukça prestijli olan “Halpérine-Kaminsky” çeviri ödülünü kazanır (Aydemir, 2018, s. 18).

Münevver Andaç'ın ilk çevirilerinden biri de *Köyün Kamburu* romanıdır. Romanın yayımlanma süreci Nâzım Hikmet-Louis Aragon, Nâzım Hikmet-Münevver Andaç, Louis Aragon-Münevver Andaç mektuplaşmalarından yansımaktadır. Saadet Özen Dalkaya'nın (2024) yayımladığı iki mektup *Köyün Kamburu*'nun Fransızca basım sürecini ve Nâzım Hikmet, Louis Aragon ve Münevver Andaç'ın rolünü ortaya koymaktadır. Dalkaya'nın (2024) da belirttiği gibi, Münevver Andaç yaptığı çeviriyi yayımlamak üzere Louis Aragon'un başında olduğu Les Editeurs Français Réunis adlı yayınevine yollar ancak beklemesi yönünde cevap alır. Yayım sürecinin hızlandırılması için Nâzım Hikmet Aragon'a 1955 tarihli bir mektup yollar:

Sevgili Aragon,

Eşimden, çok tanınmış, öncü ve çok yetenekli Türk romancımız Kemal Tahir'in bazı romanlarıyla eşsiz hikayelerini çevirdiğini söyleyen bir mektup aldım. Bu çeviriler Türkçeden Fransızcaya yapılmıştır. Eşim, Fransa'da okudu, edebiyat alanında lisans diploması var, bu da onun Fransızca'yı çok iyi bildiği anlamına geliyor. Çevirilerini *Les Editeurs Français Réunis*'e, yani size gönderdi. Ona okuyucuların tatilde olduğu ve iki ay içinde cevap verecekleri söylendi.

İsmi Münevver Andaç'tır. Bu konuyla ilgilenmeni rica ediyorum. Bunların Türk köylüsünü anlatan, büyük bir ustalıkla yazılmış, gerçekten gerçekçi romanlar olduğuna inanıyorum.

Seni ve Elsa'yı öpüyorum. Charles Dobzupuslerj şiirlerimin bir kısmını tercüme etti, onları sevgili "Lettre Français" mizde görmeyi umuyorum. Sağlığın nasıl? Her ikinize de sonsuz gençlik ve sonsuz sevgi diliyorum. Umarım bana Moskova'da cevap verirsin. Hoşça kal ve teşekkürler." (akt., Dalkaya, 2024).

Nâzım Hikmet Münevver Andaç'a yazdığı bir mektupta, kendi şiirlerinin Fransa'da basılmasına yardımcı olan Polonya asıllı Fransız şair Charles Dobzynski'nin Kemal Tahir'in romanlarının da Fransa'da yayımlanmasıyla yakından ilgilenebileceğinden söz eder:

Canım karıcığım. Dinle beni: Sende Yusuf piyesinin Fransızcası varsa sen çevirmiştin, bir kopyasını ve Kemal'in romanlarının Fransızcalarının birer kopyasını lütfen ve süratle Paristeki Fransız şairinin adresine yolla. Adamcağıza iki kelimeyle karşılık ta ver. Mektubuna cevap vermedin diye pek üzülüyor. Kemal'in romanlarının Fransızcalarını başka bir yayınevine yolladınızsa, oraya mektup yaz, basıp basmayacaklarını sor, basmayacaksanız, Mösyö Dobjinskiye, yani şaire, verin de verip vermediklerini de hem kendilerinden hem Dobjinskiden öğren. Verirlerse o zaman onları da bir daha göndermeğe lüzum kalmaz. Ama Yusufu ve yeni roman tercümelerin varsa onları mutlaka Dobjinskiye yolla. Bana öyle geliyor ki Kemal'in romanlarını da benim Yusufu da Fransa'da bastırmak mümkün olacak (akt., Aydemir, s. 14–15).

Nâzım Hikmet daha sonraki bir mektubunda Kemal Tahir'in romanının *Les Lettres Françaises* adlı dergide tefrika edilme süreciyle ilgili Münevver Andaç'ı bilgilendirir ve Andaç'ın çevirisine yapılan övgülerden söz eder: "Kemal'in bir Fransız edebiyat dergisinde romanı tefrika edilecekmiş. Çeviri seninkisi. Tercümenin de harikulade olduğunu yazıyorlar. İkinizle de nasıl övündüm bilemezsiniz." (Akt. Aydemir, 2018, s. 15). Tefri-

ka edildikten sonra Aragon'un aracılığıyla roman *Le tors du village* adıyla Les Editeurs Français Réunis'de 1958 yılında basılmıştır. Romanın kapağı da Abidin Dino tarafından tasarlanmıştır.

Münevver Andaç yurtdışına çıktıktan sonra Aragon'a yazdığı teşekkür mektubunda da Aragon'un katkısı görülmektedir. Ayrıca bu mektup Münevver Andaç'ın Türkiye'de yaşadığı zorlukları ve Varşova'daki çalışma hayatını ve faaliyetlerini de yansıtmaktadır:

29 Mayıs, Varşova

Sevgili Yoldaş

Adım Münevver, muhtemelen bu sizin için bir anlam ifade etmeyecektir ama, ben Nazım Hikmet'in eski eşiyim, belki birkaç ay önce çocuklarımla birlikte kaçarak Türkiye'yi terk edebildiğimi öğrenmişsinizdir. On bir yıllık polis baskısı sonunda işte Varşova'ya yerleşiyorum. Polonyalı yoldaşlar tüm dostlukları ve nezaketleriyle beni dehşete düşürdüler; kendimi burada gerçekten evimde hissettim. Oldukça zor zamanlar geçirdim, benim yaşımda yeni bir hayata başlamak her zaman zordur ama burada bulduğum dostluklar sayesinde moraliğim çok iyi, sonunda özgürlüğüme kavuştum ve çocuklarımı Türkiye'de yaşadığımız atmosferden uzakta yetiştirebileceğim için mutluyum.

Varşova'ya varır varmaz, kitaplarımın, Aragon kitaplarının, sadece eserinizin değil, hayatınızın, karakterinizin, oluşturmayı bildiğiniz birlikteliğin benim için ifade ettiği her şeyi anlatmak için size yazmayı düşündüm. Bütün bu yıllar boyunca çatışmayla baş etmemde bana ne kadar yardım ettiniz.

Nihayet bir Türk romanından yaptığım çevirinin Les Lettres Françaises'de çıkacağını öğrendiğimde hissettiğim gururu ve sevinci de size anlatabildim. Size Türkiye'den yazamazdım, mektubum size asla ulaşmazdı. Bu yüzden size borçlu olduğum her şey için ikinize de teşekkür etmeme izin verin. Burada iş buldum. Üniversitede bir Türkçe rektörlüğü var. Fransızca dışında bir bakanlıkta çok fazla çeviri yapıyorum, özel dersler veriyorum ve hatta Polonyalı bir şairin şiirlerinin çevirisi için İtalya'yla çalışıyorum. Öğrendim ki, İtalya için edebi çevirisini yaptığım Nâzım Hikmet'in uzun bir şiirinin Fransızca metni bu günlerde Paris'te yayınlanacaktı. Ancak hâlâ tüm ayrıntıları bilmiyorum ve muhtemelen bu metnin edebi çevirisini yapmak için artık çok geç. Umarım bu kitabın yayınlanması sonbaharda veya kışın Paris'e gidip birkaç gün geçirmeme izin verir, böylece sonunda sizi görme ve size şükranlarımı bir kez daha ifade etme fırsatına sahip olurum.

En derin sevgiyle teşekkür ederim Yoldaş.

Münevver Borzečka, W. Rycerska no: 4/6 D: 6, Varsova (akt., Dalkaya, 2024)

Köyün Kamburu'nun Fransa'da yayımlanması Türkiye'de olduğu gibi, Fransa'da da ilgiyle karşılanmıştır. Ayrıca romanın Fransızca çevirisi Rusçaya çevrilmesi konusunda da önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim *Köyün Kamburu* Rusçaya Münevver Andaç'ın yaptığı Fransızca çevirisinden yapılmıştır (Aydemir, 2018, s. 15). Özetle, Nâzım

Hikmet ve Louis Aragon’u bir araya getiren ideolojik ortaklık sayesinde, Münevver Andaç çevirisiyle *Köyün Kamburu* Fransa’da dolaşıma girmiştir. Burada, Gisèle Sapiro’nun sözünü ettiği aracılık süreci işlemiştir. Bu romanın Fransızcaya çevrilme serüveninde, Nâzım Hikmet, Louis Aragon ve Münevver Andaç önemli “aracılar” olarak karşımıza çıkar.

Kemal Tahir’in Yazar Kimliğinin ve *Köyün Kamburu*’nun Fransa’daki Alınlanması

Kemal Tahir’in *Köyün Kamburu* adlı romanı 1958 yılında Fransa’da yayımlandıktan sonra *Le Monde* gazetesinde 10 Ocak 1959 tarihinde romanla ilgili “Kemal Tahir’in *Köyün Kamburu*” başlıklı bir tanıtım yazısı yazılmıştır. Bu yazıda, Kemal Tahir ve Fransız yazarları arasında bir karşılaştırma yapılır. Kemal Tahir’in açık yürekli olduğundan söz edilirken Fransız yazarlar doğallıktan yoksun olmakla eleştirilir. Ayrıca, Kemal Tahir’in yazı stratejisinin bu özelliğiyle Gorki’nin yazın evrenine benzediği ileri sürülür:

Orientalist yazarların açık yürekliliğine alışık olmadığımızı düşünüyorum. Panait-Istrati’den beri Fransa’da bu tür yazarlara çok tanık olduk mu? Bu yazarlar Gorki’de bulunan açık yürekliliğe sahipler. Bu sadece edebiyatın doğallığına ait bir nitelik mi? Bu nitelik, atölye taslaklarının doğallığından başka hiçbir şeye sahip olmayan anlatı kişilerine indirgenmiş yazarlarımıza çok şey öğretebilir.¹

Tanıtım yazısının devamında romanın kısa bir özeti yapılır ve romanda anlatılan Türk köyünden yola çıkarak Türk ve Fransız köylerinin uygarlık konusunda aralarında bir ayrım olup olmadığı sorgulanır:

Bu anlatı, bir Türk köylüsünün yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar geçen öyküsüdür. Neredeyse bacakları olmayan bir sakat, Fransa’daki köylerden ne daha iyi ne de daha kötü şartları olan bir köyün günah keçisi. Bu köy Fransız köylerinden daha az mı uygar? 1910’da dağlık bir Fransız köyünde insanlar nasıl uygarlaştı?²

Yazıda, Çalık Kerim’in yağmacı Abuzer’in ortaklığı sonucunda zengin oluşunu her ülkede kötülüğün kazandığının bir göstergesi olarak değerlendirilir: “Bu roman, gerçek masallarda olduğu gibi her ülkede kötülüğün her zaman kazandığını gösterir”³. Yazının sonunda ise Münevver Andaç yaptığı çeviriden dolayı tebrik edilir.

Le Monde gazetesinde yayımlanan *Köyün Kamburu*’nun tanıtım yazısından tam on dört yıl sonra 1973 yılında Paul Dumont “Edebiyat ve Azgelişmişlik: Türkiye’deki “Köy Romanları” başlıklı bir makale yayımlar. Bu makalede Paul Dumont, *Köyün Kamburu*

¹ https://www.lemonde.fr/archives/article/1959/01/10/le-tors-du-village-de-kemal-tahir_2169213_1819218.html

² https://www.lemonde.fr/archives/article/1959/01/10/le-tors-du-village-de-kemal-tahir_2169213_1819218.html

³ https://www.lemonde.fr/archives/article/1959/01/10/le-tors-du-village-de-kemal-tahir_2169213_1819218.html

romanını köy romanı olarak sınıflandırmıştır. Araştırmacı, *Köyün Kamburu*'nu Kemal Tahir'in bir baş yapıtı olarak değerlendirip bu romanı detaylı bir şekilde inceler. Bu makalede, Paul Dumont yapıtın romansal yapısının karmaşıklığı ve Kemal Tahir'in yazı stratejisinin dikkat çekiciliği üzerinde durur:

Bir yazar olarak diğer romanları da dikkat çekicidir. Ancak, *Köyün Kamburu*, tartışmasız, romanları arasında en başarılı olanıdır. Diğer romanlarının okunmasını zorlaştıran bitmek bilmeyen diyaloglar, betimleyici sahnelerle burada azaltılmış. Oldukça dikkatli bir şekilde, yazı (kesinlikle gerekli olmadıkça) bayağılıktan kaçınmayı başarıyor. Romandaki bölümlerin düzenleyişi, satırların ve seslerin uyumlu birleşimiyle dikkat çeker (Dumont, 1973, s. 759).

Paul Dumont, Kemal Tahir'in yazı dilini konuşma diline yakın bulur. Paul Dumont'a göre, Kemal Tahir her ne kadar romanlarında toplumsal eleştiri yapsa da romancı kimliğini her zaman ön planda tutar ve anlatı kişilerini ele alırken oldukça özenli davranır:

Yazar, olağanüstü mizaçlara sahip olağandışı anlatı kişilerini ele almayı sever; çok kötü olaylar, ani ve geçici krizler halinde gelen nöbetler. Açıklamaları mümkün olduğunca azaltarak, yapıtlarına sürekli bir hareket kazandıran, -konuşma diline çok yakın- diyaloglar üzerine yoğunlaşır. Elbette toplumsal eleştiri -tamamen yozlaşmış bir evrenin eleştirisi- hiçbir zaman eksik olmaz; yine de bu durum kasıtlı olarak anlatı coşkusunun altında kalmaya devam ediyor (Dumont, 1973, s. 759).

Makalenin devamında, araştırmacı Kemal Tahir'in özellikle de *Köyün Kamburu*'ndaki anlatı kişilerinin seçimine odaklanır. Özellikle de köyün kamburu Çalık Kerim'i oldukça normların dışında istisnai bir anlatı kişisi olarak bulur. Ayrıca Çalık Kerim'i köy romanlarının en kötü isimlerinden biri olarak görür:

Köyün Kamburu'nda, Kemal Tahir eyleme geçen kişileri anlatısının odağına yerleştirir. Örnekse, yazarlar-eğitmenlerce "normal insan" olarak tanımlanamayacak istisnai insanlar. Özellikle de romanın dört bir yanında uğursuzluğu hissedilen Çalık Kerim (köyün kamburu), köy romanının en kötü isimlerinden biri olarak karşımıza çıkar (Dumont, 1973, s. 759).

Dumont, bir romanı köy romanı olarak değerlendirebilmek için belli başlı izlekleri olduğunu ve söz konusu izleklerin de *Köyün Kamburu*'nda yaygın olarak kullanıldığını ileri sürer. Bu izleklerden biri olarak kırsal bir ortamda bir veba vakasının klinik sunumu gibi tıp literatürünün kullanılmasını örnek verir: "Romanın başkişisi, Kerim'in babasının da yakalandığı veba hastalığından romanın ilk bölümünde uzun uzadıya söz edilir. Hastalıkla ilgili çarpıcı sayfalar Anadolu'daki maraziliğin en ciddi tezahürlerinden birine dikkat çekiyor." (Dumont, 1973, s. 759). Diğer bir izlek ise din karşıtlığıdır. Dumont, Kemal Tahir'in toplumsal çözülmenin dini kurumlar da dahil olmak üzere bütün kurumlara

yansımasını etkili bir biçimde vermesini din karşıtlığı olarak değerlendirmiştir. Bu izlek ile ilgili örneği ise şu şekilde verir:

Köyün imamı ahlaksızın teki; Çorum'daki medrese harabeye dönmüş durumda ve dinî bir kurum olmaya pek de layık değil. Dilenerek ve rüşvet alarak yaşamını sürdüren genç medrese öğrencileri fiziksel ve ahlaki olarak bir gerileme atmosferine gömülmüş durumdadır, birbirlerinden çalmaktan çekinmiyorlar. Hiçbirinin Allah'a gönülden bağlılığı yok. Hepsi kâr tutkusuyla hareket ediyor. Hepsi hovardalık peşinde. Kambur Kerim, meslektaşlarının ahlakına çok çabuk alıştığı bu medresede on yıl eğitim alır. Geleneğe göre, dini bayramlar vesilesiyle kırsal kesimde vaaz verir ve muska satar. İyi insanlara kendini acındırmak için sakatlığından yararlanır ve bu insanların cömertliğiyle verdiği paraları azimle biriktirir (Dumont, 1973, s. 759).

Veba salgını ve din karşıtlığı gibi iki önemli izleğin oldukça yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı Paul Dumont *Köyün Kamburu*'nu köy romanı olarak sınıflandırır. Ayrıca, romanda Anadolu'daki tefecilik ve ekonomik tekelleşme üzerine yazarın yaptığı betimlemelerinden söz eder:

Kambur Kerim, çeşitli temel ihtiyaçları veresiye sattığı küçük bir dükkân açar. Aynı zamanda tarım ürünlerinin satın alınmasından ve ticaretinden de sorumludur, böylece köyündeki ve çevredeki kırsal bölgedeki tüm ticareti tekeline alır. Kırsal Anadolu'daki tefecilik ve ekonomik tekelleşme mekanizmalarının bu dokunaklı betimlemesi, hiç kuşkusuz, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Dumont, 1973, s. 760).

Araştırmacı, *Le Monde*'daki tanıtım yazısındaki sonuca benzer bir şekilde *Köyün Kamburu* değerlendirmesini bitirir. Ona göre, *Köyün Kamburu* kaosun hâkim olduğu savaş vurgularının zaferiyle biter.

Fransa'da Kemal Tahir'in yazar kimliğinin ele alındığı en son çalışma ise Valérie Gay tarafından 2008 yılında "Kemal Tahir ve Tarih Gerçeklik Arasında" başlıklı makaledir. Söz konusu makalede, Valérie Gay Kemal Tahir'in edebiyat hayatına başlangıcından başlayarak yazarın kısa bir tanıtımını yapar. Valérie Gay'e göre, Kemal Tahir'i dönemindeki yazarlardan ayıran noktanın romanı sadece yazınsal bir araç olarak kullanmayıp tarih, sosyoloji ve ekonomi gibi diğer alanlardaki bilgilere detaylı bir şekilde romanlarında yer vermesidir: "Kemal Tahir'in ayırt edici özelliklerinden biri, romanı sadece yazınsal bir ifade aracı olarak kullanmakla yetinmeyip, uzun diyaloglar halinde geliştirdiği tarih, sosyoloji ve ekonomi alanlarındaki bilgiler için de bir araç olarak kullanmasıdır." (Gay, 2008, s. 372).

Gay'in ileri sürdüğü üzere, Kemal Tahir çoğu alanda olduğu gibi edebiyat alanında da Türk toplumunun Batı toplumundan farklı olduğunu düşünür. Dolayısıyla da Kemal

Tahir Türk toplumunun kendine özgü bir romana ihtiyacı olduğu iddiasındadır. Valérie Gay bu duruma “*Devlet Ana* adlı romanıyla ilgili geliştirdiği kuramsal kavramlar”ı (Gay, 2008, s. 372) örnek verir. Araştırmacı, Kemal Tahir’in fikirlerinin, edebiyat alanının yanı sıra birçok senaryosuna imza attığı sinema alanında da büyük bir etki yarattığından söz eder.

Valérie Gay’e göre, Kemal Tahir, Tanzimattan beri Türk yazarların batıdaki yazarların romanlarını model aldıklarını düşünür. Valérie Gay’in söylediğine bakılırsa, 1940’lı yılların sonuna doğru yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeler kaçınılmaz olarak Türk edebiyatında da ele alınsa da Kemal Tahir bu yazarların yaşanan gelişmeleri kaleme alırken gerçeklik zeminine oturtamadıklarını düşünür. Bu durumu, Kemal Tahir “her şeyden önce yüzeysel bir gözlemden yola çıkan bir betimleme çabası olarak” (Gay, 2008, s. 5) değerlendirir. Devamında ise Valérie Gay, gerçek bir romancının nasıl olması gerektiğiyle ilgili Kemal Tahir’in düşüncelerine yer verir: “[...] gerçek bir romancı bir düşünce sistemine dayanmalı ve gerçeklerin algılanmasına ve bireyin toplumla ilişkisine ışık tutabilecek, ilkelere ve bir gelenek içinde yüceltilmiş bir değerler sistemine dayanan bir dünya görüşünün taşıyıcısı olmalıdır.” (Gay, 2008, s. 373). Gerçek bir romancı edindiği köklü bir dünya görüşüyle de tarihin ve dolayısıyla da insanın derinliklerine inebilir. Kemal Tahir’e göre, köklü bir dünya görüşü edinebilmek tarih bilmekle ilintilidir. Kemal Tahir’in bu konudaki düşüncelerini Valérie Gay şu şekilde aktarır:

[...] tarihi ihmal eden bir yazar çağdaş durumu doğru anlayıp analiz edebilecek konumda olamaz. Daha da önemlisi, bugünün kilit noktalarını anlamak ve doğru tavrı benimsemek için bizi geçmişe dönmeye zorlayan bugünün kuşku ve sorularıdır. Tahir’e göre, bireyin ve toplumun tarihini bilmesi, varlığının temel koşullarından biridir ve tarihle bağı koparmak, bir toplumu tarihsiz bırakmak, onu silahsız ve savunmasız bırakmak demektir (Gay, 2008, s. 373).

Valérie Gay’in söylediğine bakılırsa, tarihe oldukça önem atfeden Kemal Tahir tarihsel unsurlar barındıran edebiyatın tarih olmadığını ileri sürer (s. 374). Daha sonrasında Valérie Gay, Kemal Tahir’in bir Türk yazarın sahip olması gereken özellikleriyle ilgili düşüncelerinden de söz eder: “Kemal Tahir’e göre, Türk romancısının birincil görevi okuru aydınlatmaktır. Bu yüzden bir yazarın işi aynı zamanda sosyoloğun, tarihçinin ve iktisatçının işini de kapsar.” (s. 374). Kemal Tahir’in tarihe verdiği önem konusundaki ısrarından Valérie Gay oldukça sık söz eder:

Kemal Tahir, sanattan bile daha önemli gördüğü bir değere ulaşmak için tarihsel bilgi aktarma konusundaki ısrarıyla, bireyin insani gerçekliğini bir ölçüde ihmal etme eğilimindedir. Her şeyden önce, tarihsel keşiflerini haberleştirme hevesi hem sanatsal hem de diyalektik yönlerin önüne geçmiş gibi görünüyor. (s. 389). Valérie Gay, Kemal Tahir’in entelektüel bilgi birikimden ve romanlarında bilim adamı ve yazar kimliğini eşgüdümlü

bir şekilde yürüttüğünden söz eder. Okuduğu yerli ve yabancı kaynakları ve yazarları bir çırpıda özetler: “H.A. Gibbons, Hammer, Paul Wittek gibi oryantalistleri, bir yanda da Aşık Paşazâde, İbn-i Kemal, Hoca Sadeddin, Yazıcızâde, Hayrullah Efendi gibi Osmanlı tarih geleneğinin temsilcilerini ve Uzunçarşılı, Fuad Köprülü, Halil İnalcık gibi çağdaş Türk tarihçileri” (s. 378). Bir bakıma, Valérie Gay verdiği somut örneklerle Kemal Tahir’in oldukça yoğun entelektüel bilgi birikimini gözler önüne serer.

Sonuç

Bu çalışmada, Türk edebiyatının Fransa’da dolaşım süreçleri, Gisèle Sapiro’nun ulusötesi dolaşım perspektifinden yola çıkarak, Kemal Tahir örneği üzerinden analiz edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde, Paris Türk entelektüelleri için sadece sürgün durağı değil, aynı zamanda yazınsal meşruiyetin inşa edildiği bir merkez olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bir yazınsal yapının yerelden çıkıp ulusötesinde yer edinmesini sağlayan en temel aracın çeviri olduğu, ancak çevirinin sadece diller arası bir aktarım aracı olmayıp çevirmenler, yayıncılar ve eleştirmenlerden oluşan çok katmanlı “aracılar” ağıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, Nâzım Hikmet ile Louis Aragon arasındaki siyasi dayanışma ve dostluğun yanı sıra, Münevver Andaç ve Güzin Dino gibi yetkin çevirmenlerin çabaları, Türk yazarların Fransa’da görünürlüğü konusunda belirleyici bir dinamik olmuştur.

Araştırmanın bütüncesini oluşturan Kemal Tahir’in *Köyün Kamburu* romanı, bu uluslararası yazınsal dolaşım ağlarının ne denli belirleyici olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Roman, Münevver Andaç’ın çevirisi ve Nâzım Hikmet’in Louis Aragon ile kurduğu siyasi ve entelektüel köprü sayesinde Les Editeurs Français Réunis adlı yayınevinde yayımlanmıştır. Kısacası, Kemal Tahir’in Fransa’da görünürlüğü konusunda Münevver Andaç, Nâzım Hikmet ve Louis Aragon kilit rol oynamıştır.

Kemal Tahir’in *Köyün Kamburu* hakkında küresel ölçekte tanınan *Le Monde* gazetesinde yayınlanan tanıtım yazısı, romanın Fransa’da dolaşıma girdiğini kanıtlar niteliktedir. Fransız basınında yer alan eleştiride, romanın ortaya koyduğu özgün Anadolu panoraması, Fransız okuru tarafından evrensel bir insanlık durumu olarak alımlandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yapının elde ettiği simgesel sermaye, yapının estetik veya dilsel niteliklerinden değil, edebiyat eleştirmenlerinin yapıta atfettiği anlam katmanlarıyla inşa edilmiştir. Kemal Tahir yazın evrenini köy romanı olarak değerlendirilmesine karşı çıksa da *Köyün Kamburu* Fransa’da klasik bir köy romanı olarak ele alınmıştır. Romanın Fransa yazınsal alanındaki alımlanışı, kaynak metnin alıcı kültürde yeniden konumlandırıldığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. *Le Monde* gazetesindeki tanıtım yazısında, Paul Dumont ve Valérie Gay’ın makalelerinde, Kemal Tahir ve Gorki’nin yazın evreni arasında koşutluk kurarak yazarın sosyoloji, tarih ve ekonomi alanlarındaki derin entelektüel bilgi birikiminden söz edilmiştir.

Burada çıkan temel soru Kemal Tahir'in diğer romanlarının Fransızcaya neden çevrilmemiştir. Diğer bir ifade ile aynı dönemin yazarları olan Suat Derviş, Mahmut Makal ve Yaşar Kemal'in birden fazla yapıtı Fransızcaya çevrilirken neden Kemal Tahir'in tek yapıtı çevrilmiştir. Bu soru yeni bir araştırma konusunu ortaya çıkarmaktadır. 1950'li yıllardan itibaren Türk edebiyatının Fransız entelektüel çevreleriyle ilişkileri ve bu ilişkilerin çeviri süreçlerine yansımaları önemli ve ayrı bir çalışma konusudur. Kemal Tahir özelinde bakıldığında ise yazarın 1960'lı yılların başından itibaren başta Nâzım Hikmet olmak üzere geçmişteki ilişki ağundan uzaklaştığı görülmektedir. 1960'ların ortalarından itibaren bu uzaklaşma önemli birçok konuda fikrî ayrılığa dönüşmüş, Kemal Tahir dönemin hâkim kültürel ikliminin dışında konumlanmıştır. Bu dönemde Kemal Tahir'in batılılaşma ile ilgili eleştirel duruşunu da dikkate almak gerekmektedir. Tüm bunların belirli araçlarla yürüyen Fransızcaya çeviri sürecinde Kemal Tahir'in dışarıda kalmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan dönemin yazarlarının ele aldıkları konular ile çeviri süreçleri arasındaki ilişki de araştırmaya değerdir.

Yazar Notu	Bu çalışma, Fatma Kahramanoğlu tarafından hazırlanan ve Mehmet Güven Avcı editörlüğünde Ketebe Yayınlarından 2025 yılında çıkan <i>Yeni Perspektifler Işığında Kemal Tahir – II</i> adlı kitabın "Fransa'da Kemal Tahir" (s. 95–111) başlıklı bölümünün genişletilmiş hâlidir.
Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Author's Note	This study is an expanded version of the chapter titled "Fransa'da Kemal Tahir" [Kemal Tahir in France] (pp. 95–111) in the book <i>Yeni Perspektifler Işığında Kemal Tahir – II</i> [Kemal Tahir in Light of New Perspectives – II], edited by Mehmet Güven Avcı and published by Ketebe Yayınları in 2025.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.

Kaynakça / References

- Aydemir, S. (2018). Boğaziçi'nde bir münevver hanım: Münevver Andaç. *Kitap-lık*, 195, 4–19.
- Bouju, M.-C. (2005). *Les Maisons d'édition du Parti communiste français, 1920-1956* [Thèse de doctorat]. Institut d'études politiques de Paris.
- Bayramoğlu, Z. ve Çalışlar, İ. (1999). Nâzım Hikmet'in gizli çevirmeni. *Cumhuriyet Dergisi*, 686, 10–13.
- Cadeau, N. (2024). Usages et subversions du réalisme socialiste chez les romancières communistes Elsa Triolet et Suat Derviş. *Revue de littérature comparée*, 391(3), 309–324.
- Casanova, P. (2010). *Dünya edebiyat cumhuriyeti* (S. Özen & F. Deniztekin, çev.). Varlık Yayınları.
- Coiplet, R. (1957, 26 Janvier). Le prisonnier d'Ankara de Mme Suat Derwish. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/archives/article/1957/01/26/le-prisonnier-d-ankara-de-mme-suat-derwish_2330788_1819218.html
- Dalkaya, S. Ö. (2024, 25 Nisan). Nâzım Hikmet ve Münevver Andaç'tan Aragon'a mektuplar. *Sanat Kritik*. <https://sanatkritik.com/yazilar/nazim-hikmet-ve-munevver-andactan-aragona-mektuplar/>
- Damrosch, D. (2003). *What is world literature?* Princeton University Press.
- Damrosch, D. (2013). *Dünya edebiyatı nedir?* (O. Köseoğlu, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- David, J. (1967). Mahmoud Makal - Un village anatolien. *Revue de géographie alpine*, 55(1), 245–246. https://www.persee.fr/doc/rga_0035-1121_1967_num_55_1_3307_t1_0245_0000_1
- Dumont, P. (1973). Littérature et sous-développement: Les «romans paysans» en Turquie. *Annales*, 28(3), 745–764.
- Eckermann, J. P. (2007). *Yaşamının son yıllarında Goethe ile konuşmalar* (M. Kahraman, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1836-1848).
- Gay, V. (2008). La fondation de l'Empire ottoman chez Kemal Tahir et Tarik Bugra entre mythe et réalité historique. *Cahiers Balkaniques*, 37, 369–398. <https://doi.org/10.4000/ceb.1578>
- Göksu, S. ve Timms, E. (2023). *Romantik komünist: Nâzım Hikmet'in yaşamı ve eseri* (B. Gümüşbaş, çev.). Alfa.
- Kabacalı, A. (1997). *Bir destan rüzgarı: Fotoğraflarla Yaşar Kemal'in yaşam öyküsü*. Sel Yayıncılık.
- Le Monde. (1959, 10 Janvier). Le tors du village de Kemal Tahir. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/archives/article/1959/01/10/le-tors-du-village-de-kemal-tahir_2169213_1819218.html
- Lussu, J. (1995). *Buluşma* (E. Demiriz ve A. L. Ergün, çev.). Açılım Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2011). *Komünist manifesto ve komünizmin ilkeleri* (M. Erdost, çev.). Sol Yayınları. (Orijinal eser 1848).
- Moretti, F. (2000). Conjectures on world literature. *New Left Review*, 1, 54–68.
- Piatier, J. (1978, 11 Août). Une épopée anatolienne. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/archives/article/1978/08/11/une-epopee-anatolienne_2994963_1819218.html
- Rouleau, É. (1963, 21 Décembre). Un village Anatolien, de Mahmoud Makal. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/archives/article/1963/12/21/un-village-anatolien-de-mahmout-makal_2223777_1819218.html
- Sapiro, G. (2024). *Qu'est-ce qu'un auteur mondial ? Le champ littéraire transnational*. Éditions du Seuil.
- Sertel, Z., Sertel, S. ve Sertel, Y. (1993). *Sertellerin anılarında Nâzım Hikmet ve Babiâli*. Adam Yayınları.